

Når en roman av Chrétien de Troyes blir til en norrøn saga

FRA YVAIN OU LE CHEVALIER AU LION TIL ÍVENS SAGA

Av Liliane Reynard

HISTORISK TIDSSKRIFT, BIND 83, s. 245–259, © UNIVERSITETSFORLAGET 2004

Mot slutten av 1100-tallet skrev Chrétien de Troyes *Yvain ou Le Chevalier au Lion*. Noen decenni senere, ved det norske hoffet under Håkon Håkonssons regjering, ble denne høviske romanen oversatt til norrønt, og *Ívens saga* ble til. Dette verket er på ingen måte en ordrett oversettelse, men snarere en adaptasjon av Chrétiens roman som bekrefter både Nordens interesse for den vesteuropeiske kulturen og dens evne til å ta imot nye ideer og forestillinger på sine egne betingelser.

Mellom 1177 og 1181 skrev Chrétien de Troyes, Frankrikes fremste romanforfatter fra middelalderen, *Yvain ou Le Chevalier au Lion*, et litterært verk på 6821 vers. «*Le Chevalier au Lion* forteller mest om den eksemplariske vei og fremgang til kvinners, hjertets og kjærlighetens kongedømme», sier Philippe Walter.¹ *Yvain ou Le chevalier au Lion* har en mangfoldig rikdom av bilder og symboler, og gir bemerkelsesverdige glimt fra den sosiale og kulturelle aristokratiske verden i det 12. århundre. På 1200-tallet, da Håkon Håkonsson var Norges konge (1217–1263), ble *Ívens saga* til. Kong Håkon var særlig positivt innstilt til den vesteuropeiske kulturen. Derfor ble flere litterære verker oversatt.² I de fleste tilfeller kan vi også snakke om *adaptasjoner* ettersom disse oversettelsene på ingen måte er ordrette oversettelser, men snarere litterære og kulturelle tilpasninger med mer eller mindre forandringer og forkortelser av de originale tekstene.

Ívens saga illustrerer på en god måte noe av det litterære arbeidet som fant sted ved det norske hoffet under Håkons regjering. De siste ordene av sagaen peker på

---

1 P. Walter, Chrétien de Troyes, *Œuvres complètes*, éd. publiée sous la direction de Daniel Poirion, Paris 1994, notice à *Yvain ou Le Chevalier au Lion*, s. 1184. Originalteksten: «*Le Chevalier du Lion* raconte surtout un itinéraire exemplaire vers la Femme et la royauté du cœur et de l'amour». Oversettelsen av de franske og de norrøne sitater som denne artikkel byr på er min egen. Fremfor en mer litterær oversettelse av de norrøne sitater har jeg valgt en ordrett oversettelse som tar mer hensyn til tekstens karakteristikk. Når det gjelder de få franske versene som jeg siterer, har jeg foretrukket å kun presentere dem med deres betydning.

2 F. eks. Thomas' *Tristan*, *Elis saga*, *Möttuls saga*, *Strengleikar* og *Ívens saga*.

at kongen selv tok initiativet: «Og her slutter sagaen om herr Ivent som kongen Håkon den gamle lot *vende om* – oversette – fra fransk til norrønt». ³ En høvisk roman på vers ble adaptert til en norrøn saga, et stykke prosa tilpasset den nordiske kulturen. Adaptasjonen bekrefter ikke bare den nordiske elitens interesse for den vesteuropeiske kulturen, men viser også at Norden tok imot nye ideer og nye modeller på sine egne premisser.

Hvordan kan vi tolke interessen for den høviske litteraturen? I hvor stor grad kan denne oversettelsen gi et innblikk i hvilke normer og verdier fra ridderkulturen som ble akseptert og hvilke som ble avvist i Norden? Og kan disse preferansene forklares? Dette er spørsmål jeg tar sikte på å besvare. Men først gir artikkelen en oversikt over studiene av oversatte *riddarasögur* og en presentasjon og vurdering av *Yvain ou Le chevalier au Lion* og *Ívens saga*.

I løpet av de siste seksti årene er det gjort flere studier av Chrétien de Troyes' romaner. Særlig Jean Frappiers studier har spilt en grunnleggende rolle. Hans arbeid *Le roman breton. Yvain ou Le Chevalier au Lion*⁴ er fremdeles sentralt. For min forskning representerer Erich Köhlers arbeid om denne høviske romanen og Per Nykrog's bok om Chrétien de Troyes likeledes verdifulle bidrag.⁵

På samme måte som Chrétiens litterære verk har *riddarasögur* blitt utsatt for negativ vurdering i både det filologiske og det historiske miljø. Den akademiske verden har framstilt disse verkene som blottet for originalitet og kunstnerisk verdi. Imidlertid har interessen for *riddarasögur* økt de siste tredve årene. To internasjonale konferanser, kollokvium i Liège i 1972 og den femte sagakonferansen i Toulon i 1982,⁶ et arbeid av Marianne Kalinke, en særdeles omfattende og interessant avhandling av Geraldine Barnes,⁷ i tillegg til publisering av flere manu-

---

3 *Ívens saga*, red. Foster W. Blaisdell, Editiones Arnarnagnæanæ, Series B, vol. 18, Copenhagen 1979, kap. 16 (manuskript A). Originalteksten: «Ok lykr her sógu herra Ivent. er Hakon kongr gamlí lett snua or franzeisu J norenu». Dette er edisjonen som jeg har brukt for denne studien. Når det gjelder *Yvain ou Le Chevalier au Lion*, har jeg brukt Chrétien de Troyes, *Cœuvres complètes*, éd. publiée sous la direction de Daniel Poirion, Paris 1994.

4 J. Frappier, *Le roman breton. Yvain ou Le Chevalier au Lion*, Les Cours de Sorbonne, Centre de Documentation Universitaire, Paris 1952.

5 E. Köhler, *L'aventure chevaleresque. Idéal et réalité dans le roman courtois. Etudes sur la forme des plus anciens poèmes d'Arthur et du Graal* (1ère édition 1956) édition française, Paris 1974; P. Nykrog, *Chrétien de Troyes. Romancier discutabile*, Publications romanes et françaises, t. CCXIII, Genève 1996.

6 Disse to konferansene har stimulert forskningen og har gitt oss en rekke interessante artikler: *Les relations littéraires franco-scandinaves au Moyen Age*, Actes de Colloque de Liège (april 1972), Paris 1975; *Les sagas de chevaliers (Riddarasögur)*, Actes de la Vème Conférence Internationale sur les Sagas (Toulon, juli 1982), Paris 1985.

7 M. Kalinke, «Norse Romance (*Riddarasögur*)», i *Old Norse-Icelandic Literature. A critical Guide*, red. Carol J. Clover og John Lindow, Islandica XLV, Ithaca og London 1985; G. Barnes, *The Riddarasögur: A Literary and Social Analysis*, British Thesis Service 1974.

skripter og et betydelig antall studier, vitner om en fornyet vurdering av disse tekstene. I tillegg til å studere særtrekk ved oversatte og originale islandske *ridðarasögur* har denne forskningen bidratt til å bedre forståelsen av nordisk litteratur ved å understreke de mangfoldige kulturelle relasjoner mellom den vestlige og den sørlige delen av Europa og Skandinavia. Dermed har vi fått et bedre grunnlag for å vurdere Nordens tilhørighet til den oksidentalske verden, og slik er det mulig å se sagaene i sammenheng med den øvrige middelalderske litteraturen. Dette er også mitt perspektiv når jeg studerer *Yvain ou Le Chevalier au Lion* og *Ívens saga*. Men til forskjell fra de fleste tidligere studier av *ridðarasögur*, som hovedsakelig betraktet disse verkene fra en filologisk synsvinkel, ønsker jeg å vurdere de verdier og normer som tekstene framhever. Med dette søker jeg å illustrere den samlingsprosess som Europa opplevde i perioden.

Chrétien er en forfatter vi egentlig vet svært lite om. Han ble født omkring 1135 og døde omkring 1183. Sannsynligvis tilhørte han det jødiske samfunnet i Troyes i Champagne, men valgte å konvertere, noe hans navn «Chrétien» etter alt å dømme peker på.⁸ I denne perioden representerte hoffet i Champagne et aktivt intellektuelt miljø under ledelse av Henri le Libéral og hans kone Marie de Champagne, datter av den franske kongen Louis VII og dronning Aliénor d'Aquitaine. Chrétien var tilknyttet et kultivert aristokrati som hadde en særlig interesse for litteratur. I likhet med Plantagenêts hoffet, hvor Chrétien sannsynligvis også arbeidet, ga dette miljøet de «intellektuelle» muligheter til å arbeide.

Vi kjenner med sikkerhet fem romaner av Chrétien de Troyes: *Érec et Enide*, *Cligès*, *Yvain ou Le Chevalier au Lion*, *Lancelot ou Le Chevalier de la Charrette* og den uferdige *Perceval ou le Conte du Graal*. Disse blir klassifisert som den andre generasjon av romaner fra det 12. århundre, kalt *les romans arthuriens*. Den første generasjonen, *les romans antiques*, inspirert blant annet av Virgilius og Ovidus, bygget på temaer og legender fra antikkens verden. Chrétien fant derimot sin inspirasjon i den rike keltiske kulturen. Med en solid klassisk litterær utdannelse og et enestående talent, innledet Chrétien en ny periode i verdenslitteraturen. Samtidig som den episke litteratur nådde sitt høydepunkt, undersøkte Chrétien menneskets indre liv og beskrev med rike detaljer de følelser som vi må streve med gjennom livet. Et særtrekk ved Chrétiens forfatterskap var interessen for de antropologiske, filosofiske og psykologiske aspekt.

Chrétiens fem romaner representerer hans evolutive refleksjon over datidens idealer, om ridderskapets plass og ansvar i samfunnet, om kvinners, kjærlighetens og ekteskapets rolle i denne krigerske verden. Den etiske karakteren i hans arbeid

---

8 D. Poirion, Chrétien de Troyes, *Œuvres complètes*, éd. publiée sous la direction de Daniel Poirion, Paris 1994, introduction, s. XI–XIII.

blir forsterket i løpet av livet hans, og med *Perceval ou le Conte du Graal* er det den mystiske dimensjonen som dominerer – Chrétien nærmer seg døden.

Chrétiens helter er *en quête*, det vil si på leting. Fra Arthurs hoff reiser riddere ut i verden og søker *l'aventure*. *L'aventure* innebærer diverse prøvelser som heltene må klare seg gjennom. Denne prosessen gir til slutt heltene deres idealkarakter. «Fryden, det høviske ord for lykke»,⁹ belønner den tapre ridder og gjenoppretter Arthurs verdensorden, de kaotiske krefter blir overvunnet, og fred og rettferdighet råder. Chrétien de Troyes' arbeid illustrerer på en fascinerende måte det 12. århundrets renessanse. I det påfølgende århundret blir *Ívens saga* til i Norge.

Det finnes svært lite informasjon om oversettelsesarbeidet av franske litterære verker (*chansons de geste* og *romans courtois*) ved det norske hoff under Håkon Håkonssons regjering. Sannsynligvis var oversettelsen av Thomas' *Tristan* i 1226 den første.¹⁰ *Elis saga*, *Möttuls saga*, *Strengleikar* og *Ívens saga* er andre verk som ble oversatt etter kong Håkons initiativ. Som Knud Togeby påpeker, henvisningen til Håkon Håkonsson som *den gamle* i siste setningen av sagaen, innebærer at *Yvain ou Le Chevalier au Lion* etter alt å dømme har vært oversatt mellom 1250 og 1257.¹¹ Deretter, som det store antall manuskripter viser, har *riddarasögur* vært svært populære i flere hundre år.

Da Chrétien skrev *Yvain ou Le Chevalier au Lion*, spilte høyadelen fremdeles en avgjørende politisk rolle i Frankrike og England. Men dens politiske og økonomiske makt var nå svekket av det franske og engelske monarkiets fremgang, av borgerskapets stadig sterkere posisjon i samfunnet, og av de nye økonomiske forholdene som gradvis reduserte adelens inntekter. Det er i denne kontekst Chrétiens arbeid må plasseres. Det føydale aristokrati rettet med nostalgi blikket mot fortiden, og støttet en litteratur som priste deres idealer og styrket deres identitet. På samme vis som på kontinentet representerte monarkiet i Norge en stadig sterkere makt, men den politiske, sosiale og kulturelle situasjonen på midten av 1200-tallet var nokså forskjellig. Uten føydalsystem og uten et mektig, rikt og kultivert aristokrati, var det hoffet alene som presenterte nye ideer og impulser. Det oversettelsesarbeidet som foregikk ved Håkons hoff må derfor plasseres i en kontekst hvor de tradisjonelle heroiske verdier fremdeles sto sterkt.

---

9 E. Köhler 1974: 42. Originalteksten: «la joie, équivalent courtois du bonheur».

10 K. Togeby, «La chronologie des versions scandinaves des anciens textes français», i *Les relations littéraires franco-scandinaves au Moyen Age*, Actes de Colloque de Liège (april 1972), Paris 1975: 183.

11 Ibid: 185. Denne henvisningen (som jeg har allerede sitert i introduksjonen) er: «Og her slutter sagaen om herr Ivent som kongen Håkon den gamle lot 'vende om' – oversette – fra fransk til norrønt». Originalteksten: «Ok lykr her sógu herra Ivent. er Hakon kongr gamlí lett snua or franzeisu J norenu», *Ívens saga*, red. Foster W. Blaisdell, Editiones Arnamagnæanæ, Series B, vol. 18, Copenhagen 1979, kap. 16 (manuskript A).

Handlingen er lik i det franske forelegget, og den norske oversettelsen. Yvain tilhører Arthurs hoff hvor riddere søker *l'aventure*. Calogrenant begynner å fortelle sin *aventure*. Sju år før vandret denne modige ridderen gjennom Brocéliandeskogen da han møtte en usedvanlig stygg *vilain* som gjette ville okser. Gjeteren fortalte ham om en magisk brønn, der en skrekkelig storm ble utløst dersom det ble helt vann på brønnkanten. Calogrenant fant endelig sin utfordring. Han tok veien til brønnen og fremkalte stormen. Straks kom en ridder som beskyldte ham for å ha ødelagt skogen og slottet hans. Calogrenant tapte kampen, men beholdt sin frihet og var den første til å komme tilbake fra brønnen i live. Denne fortellingen tilhører den legendariske keltiske verden og danner utgangspunkt for hele romanen. Yvain vil også oppleve denne *aventure*. Han begynner sin vandring, finner brønnen, fremkaller stormen og tar opp kampen mot ridderen som vokter stedet. Hans motstanders død gir ham mulighet til å møte Laudine, slottets dame som nå er enke. Yvain blir lidenskapelig forelsket. Han har bevist at han nå er den beste ridderen til å forsvare Laudines brønn, og ekter henne og blir slottets herre. Men på Gauvains oppfordring, og med Laudines velsignelse, gjenopptar han sitt ridderliv ved Arthurs hoff for ett år. Han reiser fra turnering til turnering, fra suksess til suksess, og vinner anerkjennelse. Men så er året forbi, og Yvain bryter sitt løfte ved å ikke komme tilbake til Laudine. Dermed svikter Yvain Laudines kjærlighet, og han svikter ridderskaps moral og taper sin ære. Yvain blir sinnssyk. Men helbredet av en salve, fortsetter han sin vandring. Etter mangfoldige dristige foretagender, ledsaget av en løve som han har reddet fra det diabolske raseriet til en drake, viser Yvain seg å være en enestående tapper, lojal og høvisk ridder. Men Yvain må gjøre bot for sin forsyndelse, og gjennom forskjellige prøver vinner han tilbake Laudines kjærlighet.

Et særmerke ved Chrétiens arbeid er skildringen av heltenes følelser, tanker og holdninger ved hjelp av bl. a. dialoger og monologer, en illustrasjon på hvor langt fra den episke litterære tradisjonen forfatteren sto. En drastisk forkortelse av disse beskrivelser og av de lange avsnitt og scener er karakteristisk for det oversettelsesarbeidet som har gitt oss *Ívens saga*. For å si det enkelt – i motsetning til *Yvain ou Le Chevalier au Lion*, prioriterer *Ívens saga* handlingen, og oversetteren beholder som regel avstand til teksten, et typisk trekk ved sagalitteraturen. I motsetning til flere sagaer og til Chrétiens romaner, har dette verket i tillegg også utelukket ironi og humor.

De fleste oversatte *ridðarasögur* er kun bevart i islandske manuskripter, der de eldste av dem tilhører det 15. århundre. Når det gjelder *Ívens saga*, er det bevart tre manuskripter. Det første er fra begynnelsen av 1400-tallet, det andre fra ca. 1450 og det tredje fra 1690. Takket være Foster W. Blaisdells utgave¹² av disse tre

---

12 Dette er utgaven som jeg har brukt: Cf. note 3.

dokumentene har vi i dag til rådighet et solid grunnlag for å arbeide med *Ívens saga*. Så lenge den originale oversettelsen fra 1200-tallet ikke er tilgjengelig, må man fremlegge sine konklusjoner med forsiktighet. En analyse av andre tekster fra perioden blir i så måte nødvendig.

Ívens saga er et uttrykk for den interesse som den vesteuropeiske litteratur vekket i Norden på 1200-tallet. Oversettelsesarbeidet vitner om at Skandinavia var mottagelig for nye impulser, samtidig som det ikke oppga sin egen forestilling om litteratur og samfunnets fremste verdier. Som vi skal se er ære, makt, dyktighet i kamp, berømmelse og ry de verdier som oversetteren har prioritert, mens Chrétien først og fremst har skrevet en kjærlighetshistorie. Et hovedtrekk ved den norrøne versjonen er at den prioriterer handlingen, teksten blir forkortet, og stort sett renset for beskrivelser av heltens tanker og følelser og forfatterens egne betraktninger. Oversetteren har valgt å være konsis, og skildre det som skjer framfor det som tenkes og føles, noe som faller helt i tråd med sagastilen. Hans oversettelse har blitt til en saga.

Romanens femtito første vers blir til femten linjer i *Ívens saga*. I disse versene plasserer Chrétien sin fortelling i en spesifikk kontekst, den arthurianske verden. Arthurs hoff er en idealisert fortid som inkarnerer idealer som kan defineres av fire ord: *justice* (rettferdighet), *largesse* (gavmildhet), *prouesse* (tapperhet og dristighet) og *courtoisie* (og høvisk oppførsel). Allerede fra begynnelsen er Chrétien høyt og tydelig til stede i teksten. På en direkte måte framhever han sin mening.

Etter måltidet ved Arthurs hoff, oppfordrer kvinnene ridderne til å komme til dem for å snakke om kjærlighet. Med en allegorisk personifikasjon av kjærlighet (*Amors*) i begynnelsen av romanen, og med et stort antall vers tilegnet kjærlighet og *courtoisie* (høvisk oppførsel), gir Chrétien sitt verk dets hovedtema. Og dette med nostalgi og humor: *Courtoisie* tilhører fortiden, og Arthur forlater sine riddere for å gå til sengs med dronningen.¹³ I likhet med mange middelalderforfattere opererer Chrétien med ledemotivet *den gylne fortid*. Hans humoristiske presentasjon av Arthur er imidlertid enestående i middelalderlitteraturen.

I motsetning til den franske teksten, utelukker den norrøne versjonen nostalgi, humor, kjærlighet og *courtoisie*, men framhever Arthur-skikkelsen:

Den gjæve kongen Artur,
konge av Roma,
den mest berømte,
den mest vennsæle etter Karlamagnus.

---

13 *Yvain ou Le Chevalier au Lion*, vers 1–52.

Kongen er uvanlig trøtt og må til sengs kun for å sove.¹⁴ Dette første avsnittet av *Ívens saga* er karakteristisk for oversettelsesarbeidet. Det er en presentasjon av hendelser uten forfatterens tanker og betraktninger. Den forkortete teksten gir et enklere budskap, et budskap uten flertydighet som beskytter kongens verdighet og hoffets anseelse. Kjærlighet er ikke sagaens hovedtema.

Det andre avsnittet som jeg vil henviser til er et stykke på 105 vers.¹⁵ Yvain har i kamp såret Esclados le Roux dødelig – Barentonslottets herre og Laudines ekte-mann, og som passet på den magiske brønnen. Etter å ha forfulgt Esclados til slottet, blir Yvain fanget der. Men Laudines *demoiselle* Lunette hjelper ham og gjør ham usynlig slik at han får mulighet til å observere den nå sørgende enken Laudine. Yvain blir voldsomt forelsket i henne. Chrétien bruker anledningen til å beskrive Yvains følelser og tanker, til å filosofere om kjærlighet og til å prise klokskap. I denne scenen er det Lunette som behersker situasjonen, det er hun som er klok og måteholden, mens helten Yvain er fanget både fysisk og psykisk. Yvains skjebne er nå i kvinnenens hender, først i Lunettes hender og deretter i Laudines. Med autoritet henvender Lunette seg til Yvain. Han må beherske seg og holde seg skjult så lenge hun mener det er nødvendig. Lunette appellerer til Yvains adelige byrd for at han skal oppføre seg som det sømmer seg for en adelsmann. Det vil si med måtehold og fornuft. Yvain adlyder, men fortsetter å betrakte den sørgende enken. Kjærligheten hans til Laudine er som et sår som aldri kan helbredes:

Et la plaie d'Amors anpire [...]
Cele plaie a messire Yvains,
Dom il ne sera ja mes sains.¹⁶

Etter disse ord forærer Chrétien 28 vers til *Amors*, den allegoriske personifikasjonen av kjærlighet. *Amors* har gått seg vill på skumle og beryktete steder, men omsider har *hun* funnet det aktverdige stedet. Yvain er fri til å elske. Chrétien fordømmer den forfengelige kjærligheten og den elskoven som bryter ekteskap. I disse hundre vers har Chrétien gitt oss sin oppfattelse av kjærlighet. Versene vitner om den enestående betydning som forfatteren tilegner kvinner og personlige følelser. Da er det helt avgjørende for min drøfting at disse 105 vers er helt borte i den norrøne versjonen. Kjærlighet er ikke et tema av interesse for den nordiske

---

14 *Ívens saga*, kap. 1 (manuskript A). Originalteksten: «Hin agæti kongr Arturus», «kongr yfir Roma borg», «fregazstr», «vinsælastzr annar enn Karlamagnus». Jeg har valgt å sitere fra manuskript A som stort sett er lik manuskript B, i motsetning til manuskript C, som er en drastisk forkortet oversettelse. Imidlertid, i dette avsnittet kan vi legge merke til at manuskript B og manuskript C – i motsetning til manuskript A – har «pyntet» Arthur med tittel: «keysari yfir Roma borg (keiseren av Roma)».

15 *Yvain ou Le Chevalier au Lion*, vers 1303–1407; *Ívens saga*, kap. 4.

16 *Yvain ou Le Chevalier au Lion*, vers 1375 og 1377–1378.

oversetteren. Dessuten strider det bildet som Chrétien tegner av Yvain mot den nordiske oppfatningen av hvordan en helt skal oppføre seg. Yvain er i scenen en romantisk helt, sentimental og sårbar, og skjebnen hans er avhengig av to kvinner. Han er en helt som ikke lenger bestemmer over sitt eget liv. Yvain er med andre ord ikke en helt etter modell fra sagalitteraturen. På midten av 1200-tallet kunne en sagahelt fremdeles ikke være styrt av kjærlighet. Som *samtidsarsögur* og *Íslendingasögur* bekrefter, hadde avhengighet av kjærlighet blitt tolket som noe uforståelig og etter alt å dømme noe latterlig, upassende og sjokkerende for det nordiske publikum.

Det tredje kildeutdraget som jeg skal presentere, illustrerer andre fasetter ved den norrøne adaptasjonsprosessen. I avsnittet på 134 vers ekter Yvain Laudine, etter å ha erklært sin kjærlighet til henne. Den franske teksten er så å si oversatt i sin helhet. Imidlertid er det interessant å merke seg at den norrøne versjonen fremstiller handlingene på en mer eksplisitt måte enn den franske teksten, noe som gir oversetteren mulighet til å få frem sine egne meninger og verdier.¹⁷

Laudine har bestemt seg for å gifte seg med Yvain og skal presentere ham for sine rådgivere, baronene, for å oppnå deres samtykke. Til tross for at Laudine allerede har akseptert Yvain som ektemann, later han som om han skal sette seg ned ved Laudines føtter:

Et messire Yvains sanblant fist
Qu'a ses piez seoir se volsist.¹⁸

I motsetning til den franske forfatter velger den nordiske oversetter å forklare situasjonen ved å referere til ydmykhet og ære:

Ivent ville, på grunn av sin ydmykhet og for å ære henne, sitte ved hennes føtter, men hun tok hans høyre hånd og viste ham til høysetet ved siden av seg.¹⁹

Den franske teksten inneholder ikke noe fremstilling av et høysete, og antyder på ingen måte at Yvain blir vist ære, eller at han på sin side viser Laudine ærbødighet. Oversetteren har farget teksten med nordiske nyanser. Oversetteren feiltolker bevisst Yvains atferd. For ham er Yvain styrt av ære, og ikke av strategi som hos Chrétien.

---

17 Ibid, vers 2042–2175, *Ívens saga*, kap. 6–7.

18 *Yvain ou Le Chevalier au Lion*, vers 2075–2077.

19 *Ívens saga*, kap. 7 (manuskript A). Originalteksten: «Ivent sakir litillœtis ok ath tígna sæmd hennar liez vilía sittía hia fotum hennar. enn hon tok J hœgri hönd hans ok skipaði honum hitt næsta ser j jth hæsta sæti.»

Senere i det samme avsnitt tilkjennegir den norrøne oversetter på nytt sin særegne interpretasjon. Mens Chrétien presenterer Laudines strategi for å få sine baroner til å akseptere ekteskapet med Yvain, benytter den nordiske oversetteren anledningen til å komme med en klisjéaktig bemerkning om hvordan kvinner fra naturens side er ubetenksomme og manipulative:

for di det er sed og et naturlig særmerke for de fleste kvinner at det som de liker godt, enten det nytter eller ... så skal alltid det de har på hjertet komme frem. Derfor er det vanskelig for mange å forstå kvinners holdningsløse – vinglete – oppførsel.²⁰

På samme måte som Geraldine Barnes tolker deler av *Möttuls saga* som «a piece of [...] 'instructive' antifeminism»,²¹ kan forfatterens personlige bemerkning om kvinner i *Ívens saga* også karakteriseres som antifeministisk.

Senere i teksten fortsetter adaptasjonsarbeidet. Mens Chrétien bemerker at Yvain får Laudine som ektefelle, at Laudine er datter av hertug Laududet, og at en *lai* (*strengleikr*) er skrevet om ham, understreker og forklarer den norrøne forfatter at hun

... ga seg i hans makt og ga ham hele sitt hertugdømme som hennes far Laudun hadde eid, han som var den gjæveste høvdingen i England. Og de fineste sanger har vært laget om ham som walisere og briter synger.²²

Mens Chrétien eksplisitt hevder at Laudine elsker Yvain, kommer Laudines kjærlighet til Yvain ikke frem i den norrøne teksten. Chrétien framhever at det er kjærlighet som tvinger Laudine til å etterkomme rådgivernes synspunkt, det vil si å ekte Yvain:

---

20 *Ívens saga*, kap. 7 (manuskript A). Originalteksten: «firir þui ath þat er flestra kuenna sidr [ok natt]urlíg [kyn]fylgía ath þat sem þeim vel likar huort sem þat dugir. e(da)... þa skal þat æ fram sem þeim er J hiarta. firir þui verdr morgum vant vid ath sía kuenna huer[flýn]dí.»

21 G. Barnes, «Some current issues in *riððarasögur* research», *Arkiv för Nordisk Filologi*, 104, Lund 1989: 73–88.

22 *Ívens saga*, kap. 7 (manuskript A). Originalteksten: «gaf hon sik honum Jvald ok allt sitt hertuga dæmi þat er átt hafdí Laudun fadir hennar er ægætazstr var éinn höfðingí J Éínglandi. ok eru af honum gíor hinn fequrstu hliod er syngía Valer ok Bretar.» Manuskript C (i motsetning til manuskript B) tilbyr her en litt forskjellig versjon: «gáfú þeir hönum höfðingia nafn yfvir öllu þui hertoga dæme, er ädur hafdi Lamdemt fadir hennar sem at ädur hefvr verit hinn ägiætaste höfðingie i öllu Éínglande. (ga de ham hövðingnavn over hele det hertugdømme som Lamdemt, faren hennes, hadde før, han som hadde vært den gjæveste hövdingen i hele England.»

Qu'Amors a feire li comande
Ce don los et consoil demande.²³

Til slutt legger Chrétien vekt på at Yvain nå er gift, og ligger med den kvinnen som er enke på grunn av ham, og at Yvain er foretrukket fremfor den avdøde. Her noterer den nordiske oversetteren:

nå viste alle herr Ivent ære og respekt – ærbødighet – og glemte han som var død.²⁴

Den franske versjon inneholder seks provoserende vers som med usminket realisme taler om den døde, hans drapsmann, Yvain og Laudines ekteskapelige lykke og den kjærlighet og aktelse husstanden og folket viser sin nye herre.²⁵ I den norrøne versjonen blir disse seks versene kun til noen få og ubetydelige ord.²⁶ Når det gjelder Yvains *eloge*, framhever begge tekstene hans gode ætt, fornemme utseende, tapperhet, dristighet og berømmelse.

I dette avsnitt har Chrétien gitt oss en humoristisk, levende og engasjert skildring av følelsers makt og kjærlighetens og ekteskapets velgjerning. Chrétien har tillit til kjærlighet og ekteskap, men kjenner også til følelsers tvetydighet. Imidlertid har den nordiske interpretasjon gitt oss et bilde av et fornuftsekteskap hvor Yvain får et hertugdømme, og Laudine får en mann som kan forsvare hennes land. I den norrøne oversettelsen spiller følelser ingen avgjørende rolle. Yvain er mer måteholden og ydmyk, mindre komplisert, og hans personlighet er utvetydig positiv. Laudine er imidlertid den tvilsomme skikkelse, nesten kynisk. Hun er dessuten kun en kvinne, det nødvendige ledd som overbringer arven mellom to menn. Avsnittet og den norrøne teksten i sin helhet gir et klarere og mer eksplisitt moraliserende budskap og en mer pragmatisk oppfatning av menneskelige relasjoner enn det som er tilfellet hos Chrétien.

Arthurs hoff og samfunnsorden og de øvrige keltiske legender og motiver var forståelige og fascinerende både for det sør- og vesteuropeiske og det skandinaviske publikum. Yvain var en helt som man kunne se opp til og identifisere seg med.

Når det gjelder verdier og holdninger, er det lite som skiller originalen og oversettelsen. Beskrivelsen av sentrale personer i den norrøne oversettelsen – både

---

23 *Yvain ou Le Chevalier au Lion*, vers 2141–2142.

24 *Ívens saga*, kap. 7 (manuskript A). Originalteksten: «veittu nu aller herra Ivent tígñ ok lottníng enn gleymdu þeim er daudr var.»

25 *Yvain ou Le Chevalier au Lion*, vers 2166–2171.

26 Jeg refererer her til mitt forrige sitat: «nå viste alle herr Ivent ære og respekt – ærbødighet – og glemte han som var død.» *Ívens saga*, kap. 7 (manuskript A). Originalteksten: «veittu nu aller herra Ivent tígñ ok lottníng enn gleymdu þeim er daudr var.»

menn og kvinner – og deres handlinger framhever et menneskeideal som priser den gode ætt, tapperhet, dristighet og dyktighet i kamp, klokskap, gavmildhet, eleganse og *courtoisie*, et fornemt utseende og vaner, berømmelse, ære og ry. Dette er helt i tråd med det franske forelegget. Begge tekster velger å framheve heltenes tilhørighet til en god ætt. Til forskjell fra Chrétiens roman, som understreker Yvains adelige opprinnelse, legger den norrøne versjon i tillegg vekt på makt.²⁷

Disse verk divergerer imidlertid når det gjelder rangering av verdier og persepsjon av personlighet og sosiale holdninger. Det første som klart kommer til uttrykk i *Ívens saga* er overvurderingen av ære og nedprioritering av kjærlighet og følelsers betydning i Chrétiens fortelling, *Le Chevalier au Lion*. Ære er den fundamentale verdien som den nordiske oversetteren framhever. *Le parcours initiatique d'Yvain*, innvielses-, innførings- og opplæringsprosessen som Yvain gjennomgår, *sa quête*, hans søken, hans personlige utvikling, er ikke klart fremstilt i oversettelsen. *Aventures* fundamentale konsept, forbedring av riddermoral og av ridders egen personlighet, har mistet sitt innerste vesen. I oversettelsen er dette blitt middel for å bevise tapperhet og å oppnå berømmelse og ry.

Også når det gjelder fremstillingen av kong Arthur, divergerer oversettelsen fra forelegget. Mens Chrétien presenterer «en godmodig majestet skissert med litt ironi og respektløshet, men når det kommer til stykket, på en meget vennlig måte»,²⁸ ser man at oversetteren av *Ivens saga* forfekter et kongeideal i tråd både med *Konungs skuggsjá* og Håkons egen persepsjon av kongedømme.²⁹ Mens den nordiske oversetteren framhever det høviske og edle forbildet, kongens verdighet, gavmildhet, raushet og visdom og hans rolle som leder av hoffet og som forsørger av mangfoldige modige riddere og et fremragende hoff, det man kaller den tredje funksjon i den indoeuropeiske tradisjonen, ironiserer Chrétien over Arthurs og hoffridders svakheter, men poengterer samtidig hans rettferdighet, kongens såkalte første funksjon i den indoeuropeiske tradisjonen.

Dessuten får *courtoisie*-konseptet i den norrøne versjon en særlig restriktiv betydning. Den høviske helten blir priset, men dette antyder kun hans fornemme utseende og høflige oppførsel. I denne kontekst er det også verdt å insistere på at den nordiske oversetteren framhever et negativt bilde av kvinnen.³⁰ Oversetteren

---

27 *Ívens saga*, for eksempel i Yvains eloge, kap. 5 (manuskript A). Med ordene «så mektig ætt», «suo rikrar ættar», *Yvain ou Le Chevalier au Lion*, vers 1793–1820.

28 G. Barnes, *The Riddarasögur: A Literary and Social Analysis*, British Thesis Service 1974: 240. Geraldine Barnes siterer her J. Frappier, *Le Roman breton. Chrétien de Troyes: Yvain ou Le Chevalier au Lion*, 1958: 68. Originalteksten: «une majesté débonnaire tracée d'un crayon légèrement ironique et irrespectueux, mais en fin de compte très amical.»

29 Barnes 1974: 240.

30 Dette har jeg har antydnet tidligere ved å sitere hans kvinnefiendtlige kommentar i kapittel 7.

nedvurderer kvinnens rolle i det høviske ideal og i det ridderlige samfunn, og banaliserer kjærlighetens sosiale funksjon. Mens Laudine i Chrétien's tekst er forelsket i Yvain, er hennes ekteskap i den norrøne oversettelsen redusert til et rent pragmatisk og fornuftig valg hun foretar seg. Mens Chrétien beskriver heltens sterke følelser når Yvain fra sitt gjemmested observerer den sørgende Laudine, er, som vi har sett, hele stykket borte i den norrøne versjon.³¹ Når Chrétien imidlertid ytrer seg klisjéaktig om kvinner som inkonsekvente skapninger, har den norrøne oversetteren ikke glemt å ta dette med.³² Dessuten har oversetteren systematisk sensurert alle erotiske elementer som Chrétien har lagt vekt på. Dette er understreket av Jonna Kjær i hennes artikkel «Censure morale et transformations idéologiques dans deux traductions de Chrétien de Troyes: *Ívens saga* et *Erex saga*». En slik sensur tyder etter alt å dømme på at oversetteren tilhørte geistligheten.³³ Vedkommende måtte også ta hensyn til sitt publikum. Som Else Mundal poengterer i sin artikkel «Riddardiktinga og det norrøne samfunnet»: «Kvinnene hadde ein betydeleg posisjon innanfor det litterære livet i den europeiske feudaladelen. Men det hadde dei neppe i det norrøne samfunnet», og det nordiske publikum var «meir under kyrkja sin kontroll og påverknad».³⁴ Den kvinnefiendtlige tone og det høviske idealets snevrere betydning er en følge av den politiske, sosiale og kulturelle tilpasning som den spesifikke nordiske konteksten krevde.

Yvain ou Le Chevalier au Lion og *Ívens saga* henvendte seg hver for seg til nokså forskjellige publikum på grunn av deres ulike politiske og sosiale posisjoner og kulturelle viten. Ved å leve i et føydalsamfunn og tilhøre et mektig og kultivert aristokrati som i flere decennier hadde priset det ridderlige og det høviske, hadde en adelsmann fra Champagne ikke den samme erfaringsbakgrunn og de samme forventninger til litteratur som en aristokrat fra Norge. *Yvain ou Le Chevalier au Lion* ble til i det øverste verdslige aristokratiet, mens *Ívens saga* ble skrevet ved kongens hoff, hvor kulturen først og fremst var geistlig.

I det 13. århundre hadde det vært regelmessige forbindelser mellom den vestlige og den sørlige delen av Europa og Skandinavia i flere hundre år da *Ívens saga* ble til. Oversettelsesarbeidet må vurderes på bakgrunn av en kulturell utvekslingsprosess, en prosess som hadde gitt Norden et alfabet og tilgjengelighet til en rik korpus av religiøse og profane litterære verker. I denne prosessen kan Håkon Håkonssons regjering karakteriseres som et politisk og kulturelt høydepunkt.

---

31 *Yvain ou Le Chevalier au Lion*, vers 1303–1407; *Ívens saga*, kap. 4.

32 *Yvain ou Le Chevalier au Lion*, vers 1640–1654; *Ívens saga*, kap. 5 (manuskripter A og B).

33 J. Kjær, «Censure morale et transformations idéologiques dans deux traductions de Chrétien de Troyes: *Ívens saga* et *Erex saga*», i *The Audience of the Sagas*, The 8th International Saga Conference, Gothenburg University, August 11–17, 1991: 287–296.

34 E. Mundal, «Riddardiktinga og det norrøne samfunnet», i *Det Norske Videnskabs-Akademi Årbok* 1982, Oslo 1984: 175–186 (sitat fra s. 184 og s. 185).

Kongen og rådgiverne hans ønsket å bygge et monarki à l'euro péenne, det vil si etter modell av blant annet Plantagenêts monarki. Håkon Håkonsson var en kultivert fyrste som forsto betydningen av å bygge opp en elite à l'euro péenne.

Oversettelsesarbeidet illustrerer den begeistring som ridderkulturen vekket i Norden og i den kristne verden for øvrig. Men oversettelsen må imidlertid forstås som et politisk og strategisk valg, ikke utelukkende som et kulturelt fenomen. Målet var å få frem et fornyet aristokrati i kretsen av et fornyet monarki, en elite som skilte seg fra det tradisjonelle bondearistokrati. Norge valgte å slutte seg til Europa, da Plantagenêts og Capétiens kongedømme inkarnerte en ideell politisk og kulturell modell. Oversettelsesarbeidet som fant sted på Håkon Håkonssons initiativ kan karakteriseres som pedagogisk, i likhet med de fleste litterære verk fra middelalderen. Det gjaldt å gi lesere og tilhørere kunnskap og viten, og svært ofte å lære dem opp til noen spesifikke etiske og sosiale verdier og normer. På denne bakgrunn må kontroversen mellom «Ditacticism versus entertainment», som har splittet det filologiske miljøet apropos *riddarasögur*, nevnes og sees. I så måte har Geraldine Barnes rett i sin vurdering av *riddarasögur*: «Their purpose [...] is to instruct, improve, elevate and inspire those to whom they were directed».³⁵ *Ívens saga* er ikke noe unntak, heller ikke Chrétien's romaner. Århundre etter århundre har middelalderforfattere oversatt, interpretert, kommentert og kompilert tekstene fra antikken og senere perioder med klare didaktiske formål. Dette har gitt de forskjellige folkegruppene mulighet til å utvikle seg ved å lære fra andre, og i tillegg bygge en rikere kultur gjennom en introspektiv prosess av egen fortid, egen kulturell arv og egne verdier. Norden har blant annet gitt oss *Íslendingasögur*.

De aristokratiske verdier som den høviske litteraturen forfektet kunne bli forstått både i Sør- og i Nord-Europa. Det nordiske aristokratiet kunne lese – i hvert fall i en adaptert oversettelse – Marie de France og Chrétien de Troyes uten å miste sin sjel. Menneskeidealet i begge samfunn priste den gode ætt (*ætstórr*) og makt. Utseende og sjel ble relatert. Man foretrakk blondt hår, lys hud og høye og kraftige kropp. Menneskeideal som tapperhet, dristighet og dyktighet i kamp og strid, klokskap og gavmildhet, berømmelse, ære og ry ble framhevet. I Sør- og i Nord-Europa kan vi altså ikke spore noen drastiske motsetninger mellom bildene av det ideelle menneske.

Antikkens forfattere, Bibelen og de kirkelige tenkere og filosofer hadde preget Europas mentalitet fra sør til nord i flere hundre år da *Yvain ou Le Chevalier au Lion* og *Ívens saga* ble skrevet. En gjensidig forståelse mellom Sør- og Nord-Europa ble ytterligere forsterket av den felles indoeuropeiske arven. Som Philippe

---

35 G. Barnes: «The *Riddarasögur* and mediaeval European Literature», i *Mediaeval Scandinavia* 8, Odense 1975: 140–158 (s. 157). Apropos «Ditacticism versus entertainment»-debatten, se Geraldine Barnes 1989: 73–88.

Walter noterer i sin introduksjon av *Yvain ou Le Chevalier au Lion* finnes det i *Heimskringla* en fortelling som har mye til felles med Yvains dramatiske sinnsforvirring. I *Ynglinga saga* beretter Snorri Sturluson³⁶ om en svensk konge, Vanlandi, som etter å ha ektet en finsk prinsesse reiste tilbake til Uppsala og, som Yvain, glemte sitt løfte, det vil si å komme tilbake til henne innen tre år. På den svekede dronningens oppfordring bruker en seidkone sine evner, og Vanlandi ble tråkket i hjel av *mara*, «personifisering av pest eller melankoli». Yvains sinnssykdom kalles blant annet melankoli i Chrétien's roman. Etter alt å dømme har disse to fortellinger en felles indoeuropeisk opprinnelse.³⁷ Den felles indoeuropeiske arven ga gunstige vilkår for en fremtidig dialog mellom den vestlige og den sørlige delen av Europa og Skandinavia. Med tiden ble kontaktene mellom disse to kulturelle områdene forsterket. Etter vikingtiden og med kristningen av Norden begynte en betydelig overføring fra Sør til Nord. På 1200-tallet, da *Ívens saga* ble til, hadde følgelig kontinentet og Skandinavia mye til felles, men fremdeles fantes det også en del forskjellige etiske og sosiale oppfatninger.

Ívens saga og de andre oversettelsesarbeidene som fant sted ved Håkon Håkonssons hoff er fengslende dokumenter som den filologiske og den historiske forskningen har nedvurdert. Oversettelse av høviske romaner ga Norden nye modeller, nye helter, nye ideer og impulser. Disse litterære verk representerer et ledd, et uunngåelig og påkrevd ledd, i en spennende kulturell utvikling. De vitner om at Skandinavia var mottagelig for vesteuropeiske kulturelle modeller samtidig som man klarte å beholde sin egen identitet. Norden møtte den store intellektuelle påvirkningen fra sør uten å bøye nakken. I årenes løp ble sagaheltenes personligheter mer komplekse og fyldigere. De beholdt sitt særpreg, men utviklet etter hvert individuelle sinnsstemninger og følelser. Den franskspråklige litteraturen påvirket det nordlige menneskeideal i retning av en mer omfattende og rikere persepsjon av personlighet, og av en større forståelse av menneskets indre liv og individualitet. Denne påvirkningsprosessen er svært tydelig i blant annet de detaljerte og subtile skildringene av hovedpersonene i *Njáls saga*, som er skrevet mot slutten av 1200-tallet og i stor grad preget av kontinentets oppfatninger og verdier.

---

36 Snorri Sturluson, *Ynglinga saga, Heimskringla*, red. Bjarni Aalbarnason, *Íslenzk Fornrit*, vol. XXVI: 9–83, Reykjavík 1941, kap. XIII.

37 P. Walter, Chrétien de Troyes, *Œuvres complètes*, éd. publiée sous la direction de Daniel Poirion, Paris 1994, notice à *Yvain ou Le Chevalier au Lion*, s. 1172–1173. Her refererer Philippe Walter til en studie av Claude Lecouteux: «Mara – Ephialtes – Incubus: le cauchemar chez les peuples germaniques», *Études Germaniques*, XLII, 1987: 1–24. Originalteksten: «personnification de la peste ou de la mélancolie».

SUMMARY

During the reign of the Norwegian king Håkon Håkonsson (1217–1263), several French literary works were translated into Old Norse, and among them *Yvain ou Le chevalier au Lion*, written by Chrétien de Troyes between 1177 and 1181. It was probably some seventy years later that this romance, which became *Ívens saga*, was translated. *Íven's saga* is a particularly good example of the translating activities that took place at the Norwegian court under the auspices of Håkon Håkonsson. A romance in verse became a saga, a piece of prose adapted to the Scandinavian cultural context. Indeed, like the other translations of French literary works in this period, *Íven's saga* is by no means a word-for-word translation, but an *adaptation*. The Scandinavian elite was interested in West and South European culture and very well disposed towards the feudal world, but did not indiscriminately accept new ideas and models. The North intended to preserve its own cultural particularities. How are we to understand this translating activity, and explain this particular interest in chivalric literature and the brilliant knights and their deeds? What information about the ethical and social values of the North can we get from the intentional omissions and other adaptations of this Old Norse version of a French romance? And how are we to interpret these choices and priorities? These are the questions that I have tried to answer in this article after a close reading and comparative study of the French original and its Scandinavian adaptation, and through the presentation of some of the most significant episodes proposed by these texts.

Liliane Reynard, f. 1958, doktor fra Paris IV-Sorbonne, postdoktorstipendiat ved Historisk institutt og Senter for middelalderstudier, Universitetet i Bergen.